

הוא העפר, ומצוי הוא לו בכל מקום.⁽⁵³⁾ ואם נשכו הנחש בחלום, נכפלה לו פרנסתו.⁽⁵⁴⁾ ואם הרגו האדם לנחש, סימן שהוא שאבדה פרנסתו!⁽⁵⁵⁾

אמר ליה רב ששת: למי ששנה כן לפניו: אדרבה, אם הרג את הנחש ונתגבר עליו, כל שכן שיש לומר שנכפלה פרנסתו!

אך מסקנת הגמרא: ולא היא, באמת אם ראה שהרגו, סימן הוא שאבדה פרנסתו, וטעמו של רב ששת שפתר להיפך, הוא משום דחזא חויא [נחש] בחלמיה וקטליה! ולכן רצה לפתור את חלומו לטובה [וכדלעיל, ש"כל החלומות הולכים אחר הפה"].

תני תנא קמיה דרב יוחנן: כל מיני משקין סימנין יפין הם למי שרואה את עצמו בחלום שהוא שותה אותם, כי מרווה בהם צמאונו, ורמו הוא שיתמלאו משאלותיו, חוץ מן היין, שאין לו סימן קבוע, שהרי גם כששותים יין

במציאות [ולא בחלום] יש מי ששותהו והוא טוב לו, ויש מי ששותהו והוא רע לו! ונמצא שיכול להוות רמז בין לטוב ובין לרע, ולפיכך אי אפשר לברר פתרונו.⁽⁵⁶⁾

ומבאר הגמרא: יש שותהו וטוב לו, שנאמר [תהלים קד טו] "יין ישמח לבב אנוש". ויש שותהו ורע לו, שנאמר [משלי לא ו] "תנו שכר לאובד [לרשע, שנטרד והולך], ויין למרי נפש [לאבל, להפיג צער]".

אמר ליה רבי יוחנן לתנא [לאמורא ששנה לפניו]: תני, אמור כך:

לתלמיד חכם, ראיית היין בחלום לעולם סימן טוב הוא לו, שנאמר על לימוד התורה [משלי ט ה] "לכו לחמו בלחמי, ושתו ביין מסכתו!"

ועוד⁽⁵⁷⁾ אמר רבי יוחנן: השכים לקום בבקר ב-ב

53. ע"פ רב נסים גאון ורש"י, וכמבואר ביומא [ע"א] "שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם... קלל את הנחש עולה לגג מזונותיו עמו יורד למטה מזונותיו עמו".

54. כי הנחש נושך מפני קנאתו באדם, ואילו אין פרנסתו מצויה יותר מהנחש [שפרנסתו מצויה בכל מקום] — לא היתה לו סיבה לקנאה. [ובשלמה משנתו ביאר שנכנס בו הארס הנוצר ממאכל הנחש, ונמצא שקיבל מפרנסת הנחש שפרנסתו מצויה לו].

ויתכן שהרמז על כפלים הוא משום שיש כאן שתי ראיות, א. עצם ראיית הנחש, מרמזת שפרנסתו מזומנת לו, ב. כשראה שגם נושך בו, הרי הוכח שוב שפרנסתו מזומנת, וכפילות המשמעות מרמזת על כפילות הפרנסה.

55. משמע כי אף שראה את הנחש שהוא סימן לפרנסה, כיון שהרגו איבר פרנסתו, ומסתבר שגם אביי ורבא יודו בזה, כי רק לגבי העולה לגדולה אמרו "כיון שעלה שוב לא ירד", אך בפרנסה מצינו [קידושין פב ב] שאם הרע מעשיו קיפח פרנסתו.

56. ולא תועיל לו אמירת פסוק לטובה, כי הפסוק מועיל רק לחלום שמרמז על שני דברים, והוא רוצה להטותו לטוב, אך שתיית יין מרמזת לדבר מסויים, אלא שהוא תלוי במזגו של השותה, ואין אמירת הפסוק משנה פתרונו, וראה הערה הבאה.

57. בסמיכת חכמים העיר למה לעיל [נה ב] לא פירש רש"י מאמר זה, וכאן כתב שקם ממטתו. וביאר שכאן רצה להבהיר שאין כוונת

ונפל פסוק לתוך פיו, הרי זה נבואה קטנה! (58)

הפורענות, כי סופו שנהרג ואכלוהו הכלבים, וגם אין לו חלק לעולם הבא (60).

תנו רבנן: שלשה מלכים ראייתם בחלום באה לרמז, [כדלהלן], ואלו הם: הרואה את דוד המלך בחלום, יצפה לחסידות! שנאמר בדוד [תהלים פו] "שמרה נפשי כי חסיד אני". הרואה את שלמה המלך, יצפה לחכמה! לפי שהיה שלמה חכם מכל אדם. (59) והרואה את המלך אחאב, ידאג מן

שלשה ספרי נביאים ראייתם בחלום באה לרמז, [כדלהלן], ואלו הם: הרואה ספר "מלכים" יצפה לגדולה! כי בו נזכרו מלכי יהודה וישראל. הרואה ספר "יחזקאל", יצפה לחכמה! לפי שנאמר בו מעשה בראשית ומעשה מרכבה, שאין דורשין אותם, אלא לחכם ומבין מדעתו. הרואה ספר "ישעיה",

רבי יוחנן על כל האמור לעיל "ישכים ויאמר... קודם שיקדמונו פסוק אחר", אלא אפילו אם לא ראה דבר, כיון שנפל לו פסוק, הרי זו נבואה קטנה. והצל"ח כתב שרש"י מבהיר שזהו מאמר נפרד של רבי יוחנן, ואינו נסוב על דבריו בשותה יין [דהיינו שאין כוונתו שאם שנפל לו הפס' "ויין ישמח" הרי הוא יכול לברר פתרונו לטוב].

אינו מקבל את הנבואה, בניגוד לשוטה שאינו פועל בשכלו, וכל ידיעתיו הם ממה שניתן לממונים בשמים, וראה זהר [ח"ב רנח א].

והגרא"מ הורביץ ביאר שכוונת רבי יוחנן כי מה שאין אמירת פסוק מועילה להטיב פתרון חלום של שתיית יין [כמבואר בהערה הקודמת], הוא רק אם השכים ואמר מרצונו פסוק מסוים, אך אם נפל בפיו, הרי הוא כנבואה קטנה ומועיל לו. [ובהגהת ר"ש טויבש כתב שכוונת רש"י כי רק אם נפל לו אחר שקם ונטל ידיו, נחשבת כנבואה קטנה, אך לא קודם שנטל ידיו].

ובתורת חיים [ב"ק נה א] ביאר שנקראת "נבואה קטנה" כי היא א' משישים בנבואה. והג"ר משה שפירא שמשמעותה כלשון הכלל [ב"מ יב ב] "גדול וסמוך על שלחן אביו, זהו קטן", כי ה"נבואה" שהכיר בה בקומו, כאשר יש לו כבר תודעה עצמית, נגרמת ונסמכת על גילוי שקבל בשנתו, וגם אינה נבואה חדשה שנגלתה לו, אלא היא נסמכת על פסוק, שהוא נבואה שכבר נאמרה לנביא.

58. רבינו בחיי [בראשית מא א] כתב שמצינו [ב"ב יב א] "נבואה קטנה" שנתנה לשוטים ולתינוקות, והיינו שהיא דמיון אמיתי, ושייכת רק באלו שאין להם דעת ולא הטריחו חושיהן בהקיץ להשכיל בדברים המורגשים ולעצור אותם בדמיונם, וגם בעת השינה מדמים דברים אמתיים ומתקיימים, והחלומות ממין זה באים בין לצדיקים בין לרשעים מבלי שיהרהר אדם בענין זה כלל, וכבר ביאר מהר"ל [ח"א ב"ב] שם שהחכם מבטל בשכלו את כח הדמיון, ולכן

59. נאמר בפתיחת ספר משלי "משלי שלמה בן דוד מלך ישראל", וביאר הגר"א שספר משלי חלוק לג' חלקים, הראשון עוסק בענייני חכמה, וכנגדו אמר "משלי שלמה" כי עליו נאמר "ויכחם מכל האדם". השני עוסק במוסר, ועליו אמר "בן דוד" שהיה חסיד, והוא ממלא מקום אבותיו. והשלישי עוסק בתורה, ולכן אמר בו "מלך ישראל" כי על התורה נאמר "בי מלכים ימלוכו".

60. כך ביאר הצל"ח, והכרחו, שהרי גם שאול נהרג הוא ובניו במלחמה, ולא נזכר כסימן לפורענות, ומשמע שהרמז על פורענות בעוה"ז ובעוה"ב, וראה הערה 72.

יצפה לנחמה!⁽⁶¹⁾ לפי שרוב ספר ישעיה מדבר על נחמות. והרואה ספר "ירמיה", ידאג מן הפורענות! לפי שרוב ספר ירמיה מדבר על החורבן.

שלשה כתובים גדולים [דהיינו "ספרי" כתובים, שאינם "מגילות"], ראייתם בחלום באה לרמז, [כדלהלן], ואלו הם: **הרואה ספר "תהלים"**, **יצפה לחסידות!**⁽⁶²⁾ שהרי דוד היה חסיד, כדלעיל. הרואה ספר "משלי", **יצפה לחכמה!** שהרי נאמר על ידי שלמה שהיה חכם, וכדלעיל. הרואה ספר "איוב" **ידאג מן הפורענות!** כי איוב היה בעל יסורים.⁽⁶³⁾

שלשה כתובים קטנים [דהיינו ה"מגילות" שהן בכלל ה"כתובים"], אף שאינם

"ספרי" [ראיתם בחלום באה לרמז, [כדלהלן], ואלו הם: **הרואה מגילת "שיר השירים"** בחלום, **יצפה לחסידות!** לפי שכולה יראת שמים וחיבת המקום. הרואה מגילת "קהלת" **יצפה לחכמה**⁽⁶⁴⁾. הרואה מגילת "קנינות" [איכה], **ידאג מן הפורענות!** שהרי היא עוסקת בחורבן בית המקדש.

הרואה⁽⁶⁵⁾ **מגילת "אסתר"** רמז הוא ש**נשם נעשה לו!** כנס פורים שנכתב במגלה זו.

שלשה חכמים [שנסמכו להוראה⁽⁶⁶⁾], ראייתם בחלום באה לרמז, [כדלהלן], ואלו הם: **הרואה את רבי יהודה הנשיא בחלום, יצפה לחכמה**⁽⁶⁷⁾. הרואה את **רבי אלעזר בן עזריה, יצפה לעשירות**⁽⁶⁸⁾. והרואה את **רבי**

61. הגר"א לא גרס "הרואה ספר ישעיה", שהרי אמרו רק ג' נביאים", ואמנם באבות דרבי נתן [מ יג] לא נזכר ספר יחזקאל. והצל"ח כתב ש"ספר מלכים" אינו ממנין ג' נביאים, אלא אחר מנין ג' המלכים אמרו שאם ראה "ספר מלכים" יצפה לגדולה.

62. באבות דרבי נתן [מ יד] גרסו "יצפה לענווה", שהרי דוד אמר [תהלים כב ז] "ואנכי תולעת ולא איש". ומחלוקת הגירסאות תלויה בנידון הגמרא [ע"ז כ ב] איזו מדה גדולה מכל המדות, חסידות או ענווה.

63. אף שאיוב היה בעל יסורים, לא אמרו שהוא סימן רע לרואהו, כי יסוריו היו לנסותו ולא לענשו.

64. בזהר [בא לט א] מצינו ששלמה כתב את שיר השירים כנגד חסד, קהלת כנגד דין, משלי כנגד רחמים, ובשו"ת הרדב"ז [תשכב] כתב שלכן לא נזכר בקהלת שום שם חוץ מ"אלוהים".

65. כתב הצל"ח שנקט שוב "הרואה" כדי להעמידה כענין בפני עצמו, כי כל הסוגיא עוסקת בסדר של שלש שלש.

והגר"א מ הורביץ כתב שבעל מימרא זו סבר שמגילת אסתר "לא ניתנה להכתב", ולכן לא מנאה עם ג' הכתובים, אלא כדבר בפני עצמו.

66. ע"פ מהרש"א [לבאר החילוק בין "חכמים" ל"תלמידי חכמים" בסמוך, ומקורו מקידושין מט ב].

67. ראה בעירובין [פו א] שהיה רבי מכבד עשירים, וביאר מהרי"ל שהיה עשיר, וכיון שלא רצה להשתמש בכתרה של תורה, לימד את העם לכבדו מחמת עשרו ולא מחמת תורתו. ולכן, אף שהיה עשיר, לא הובא כאן כרמז לעשירות [כראב"ע], אלא לחכמה שהיא עיקר מעלתו.

68. ראה לעיל [כז ב] ובשבת [נד ב] שהיה עשיר גדול, והיה מעשר י"ב אלפים עגלים מעדרו מדי שנה בשנה.

ישמעאל בן אלישע, ידאג מן הפורענות! לפי שהיה מהרוגי מלכות, והפשיטו את עור קרקפתו בחייו. (69)

שלשה תלמידי חכמים [שלא נסמכו להוראה], ראיתם בחלום באה לרמוז, [כדלהלן], ואלו הם: הרואה את בן עזאי בחלום, יצפה להסידות! (70) הרואה את בן

זומא, יצפה לחכמה! (71) הרואה את "אחר" [אלישע בן אבויה (72)], ידאג מן הפורענות!

כל מיני חיות יפות הן לרואה אותם בחלום, לחלום, שהרואם סימן יפה הם לו, חוץ מן הפיל והקוף והקפוד! (73) כי שלשה אלו משונים במראיהם, ודבר משונה אינו טוב.

70. בחגיגה [יד ב] קראו עליו את הפסוק "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו" [רש"ש, וראה מהרש"א שם שלכן רק בן עזאי מת כשנכנסו לפרד"ס, כי דבקה נפשו בדברים עליונים], ועיין עוד בסוטה [ד ב] שקראו עליו "סוד ה' ליראיו", וראה פירוש רב ניסים גאון.

71. בחגיגה [שם] קראו עליו את הפסוק "דבש מצאת אכול דיך". ו"דבש" הוא כינוי לחכמה, שנאמר [שם] "דבש וחלב תחת לשונך".

72. המקור לשם "אחר" הוא בחגיגה [טו א] שאלישע בן אבויה נכנס לפרד"ס, וכיון שקלקל יצאה בת קול ואמרה "שבו בנים שובכים חוץ מאחר" [והוא פורענות לעוה"ב, ראה הערה 60], ו"א" שהבת קול אמרה 'אלישע', והגמרא קראתו "אחר" מפני המעשה המובא שם שאמרה עליו זונה "אחר הוא". ורב ניסים גאון [בספר המפתח כאן] כתב שנקרא "אחר" כי חזר לאחוריו.

73. רש"י פירש שהיא חיה הדומה לקוף, ויש לה זנב ארוך, וכתב הרש"ש שסובר כתוס' בנדה [כג א] שגרסו כאן "והקיפוף", כי ה"קיפוד" הוא מין שרץ. ובתוס' ר"י החסיד גרס "והקיפור", וביאר שהיא מין חיה, אך "הקיפוד" הוא מין עוף, ולא נחלקו כי יש שני מיני קיפוד, של שרץ ושל עוף.

רב נסים גאון גרס, "הרואה רבי עקיבא בחלום יצפה להסידות!" כמו שדרשו בסנהדרין [קא א], "אספו לי חסידי" — אלו רבי עקיבא וחביריו שמטרו נפשם לזביחה על דברי תורה. "והרואה רבי אלעזר בן עזריה, יצפה לחכמה!" לפי שהתמנה לראש ישיבה בן יח שנה [כדלעיל כח א], ונקרא קופה של בשמים [גיטין סז א], ו"עטרת החכמים" [סוטה מט א]. ואף שרבי עקיבא הגיע לדרגה יותר עליונה, [כמבואר במנחות כט שמשה רבינו שאל את הקב"ה למה לא נתן את התורה על ידו!] לא הזכירוהו כרמוז לחכמה, כי לא התחיל ללמוד אלא בגיל ארבעים, וגם משום שחסידותו היתה יתירה על חכמתו, ומרמוז יותר לחסידות, וראה תוס' בכתובות [קה א ד"ה דחשיב].

69. רש"י, ובא ליישב למה לא אמרו כמובאות דרבי נתן [מ יא] שרבי עקיבא הוא סימן לפורענות, שהרי סרקו בשרו במסרקות של ברזל — ולכך כתב שרבי ישמעאל התייטר יותר, כי הפשטת עור הקרקפת קשה יותר, שהוא מחובר למח [ומה שאמר רבי אליעזר לרבי עקיבא "שלך קשה מכלם" — סנהדרין סח ב — היינו רק כלפי שאר עשרה הרוגי מלכות].

ורב ניסים גאון פירש שהיה בסוף ימי בית שני, ובימיו היו ישראל בצרה, ונשבה בנערותו, וקודם החרבן נהרג [ותמוה, שהרי רבי ישמעאל הנהרג היה כהן גדול, ואילו הנפדה היה חברו של רבי עקיבא].

מקשה הגמרא: **והאמר מר: "הרואה פיל בחלוב, פלא נעשה לוי"**.

מתרצת הגמרא: **לא קשיא. לא קשיא, כי הא** — שראיית פיל נחשבת כסימן יפה, היא, באופן דהפיל **מסרג**, שיש אוכף על גביו, או שהוא קשור באפסר, ועל ידי כך הוא נראה ככל החיות, ואילו **הא** — שאמרו שאינו סימן יפה, הוא באופן **דלא מסרג**, שאז מראהו משונה מכל החיות.

כל מיני מתכת סימנים יפין הן לרואה אותם **בחלוב, חוץ ממר** [את חפירה] **פסל** [מערך] **וקרדום!**

והני מילי ששלשת אלו אינם סימן יפה — דוקא באופן **דחזנהו בקתייהו** [כשהם מחוברים בקת העץ שלהם]! כי רק באופן זה הם ראויים למלאכתם לחבל ולהשחית.

כל מיני פירות יפין הן לרואה אותם **בחלוב, חוץ מפני תמרה**, שאין הגוף נהנה מהן באכילתם, וכדלהלן.⁽⁷⁴⁾

כל מיני ירקות יפין הן לרואה אותם **בחלוב, חוץ מראשי לפתות!** שמתוך שהן עבים כמקל, הן סימן שיקבל מלקות [כמו שאמר

בר הדיא לרבא, לעיל נו א].

מקשה הגמרא: **איני**, וכי ראשי לפתות אינן סימן יפה? **והאמר רב: לא אינתרי** [התעשרתי] **עד דחזאי בחלומי ראשי לפתות!**

מתרצת הגמרא: **כי חזא רב את ראשי הלפתות, בכנייהו** [במקום גידולם במחובר] **חזא! ורק באופן זה סימן יפה הם**, כי נראה שהם שלו, וגודלם מרמז על פירות טובים. אך הברייתא מדוברת כשראן בתלוש, ואז הן סימן שיהיו כמקל ביד אחרים, וישמשו להרע לו.

כל מיני צבעונין [צבעים] **יפין** הן לרואה אותם **בחלוב, חוץ מן התבלת!** שהוא גוון ירוק, ופנים ירוקות הן סימן חולי.⁽⁷⁵⁾

כל מיני עופות יפין לחלוב. חוץ מן קריא [כוס] **וקפופא** [ינשוף] **וקורפראי** ["קרפד"], והוא מין שרץ הדומה לעטלף], ששלשת אלו יש להם לסתות מאורכות כלחיי אדם, ולפיכך הם מגונים.

(הגרף הגרף מעיין משיביין ומרחיביין — סימן לקבוצת נושאים המוזכרים בהמשך)

והגר"א [אמרי נעם] ביאר, ששלש מיני קפוד הם: א. מין חיה, והוא המדובר כאן. ב. מין שרץ, ומוזכר בישעיה [יד כג] "ושמתי למורש קפוד". ג. מין עוף, ומוזכר בישעיה [לד יא] "וירשוה קאת וקיפוד" [אך רש"י נח א כתב שהם "חיות ועופות רעים"].

74. ביארנו כפשוטו, אך בחזון טוב תמה א"כ למה לא הוזכרו כל שלשת שאין הגוף נהנה מהן באכילתם כסימן רע. ולכן ביאר כדלעיל שרק "הרואה תמרים, תמו עוונותיו", אך "פגי תמרה"

שעדיין לא נשלם גדולם, מורים שעדיין לא תמו עוונותיו, ולכן אינם סימן טוב.

75. רש"י, והיעב"ץ כתב ש"תכלת" נגזר מלשון "תכלה" וקץ. ובראשית חכמה [קדושה ו כה] הביא מהזהר [תרומה קלה א — קלט א] שתכלת הוא הכסא שדנים בו דיני נפשות, ובו נהרגו בכורי מצרים, והרואה אותו חלום ידע שנשמתו עולה לדין ונידון לכליה, וצריך רחמים רבים.

שלשה מאכלים נכנסין לגוף, ואין הגוף נהנה מהן באכילתם, ואלו הן: גודגדניות [דובדבנים],⁽⁷⁶⁾ וכפניות [מין תמרים רעים]⁽⁷⁷⁾, ופגי תמרה!

שלשה דברים אין נכנסים לגוף, והגוף נהנה מהן, ואלו הן: רחיצה, סיכה, ותשמיש!⁽⁷⁸⁾

שלשה דברים, הם מעין העולם הבא. ואלו הן: שבת⁽⁷⁹⁾, שמש [זריחת החמה], ותשמיש!

דנה הגמרא: "תשמיש" המאי? אילימא תשמיש המטה, הא מכחש כחיש הוא לאדם,

ואי אפשר לומר שהוא "מעין העולם הבא". מבאר הגמרא: אלא, הכוונה לתשמיש נקבים [עשיית צרכים].

שלשה דברים משיבין דעתו של אדם. שאם הוא דואג ושרוי ביגון, דברים אלו מסירים את האנחה ממנו, ואלו הן: קול כלי זמר או קול ערב של אשה,⁽⁸⁰⁾ ומראה נאה, וריח טוב!

שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם,⁽⁸¹⁾ ואלו הן: דירה נאה, ואשה נאה, וכלים נאים!

79. הכוזרי [מאמר ה, אות א, כח] ביאר ששבת נחשבת מעין עולם הבא "כי ביום הזה הושלמו כל המעשים הטבעיים התלויים בזמן, ונסתימו ביצירת האדם המשיג את מדרגת המלאכים שאינם תלויים בכחות הטבעיים בהיותם שכליים, והשכליים אינם צריכים במעשיהם לזמן, שכן אנו רואים כי השכל האנושי מצייר לעצמו בו ברגע את השמים ואת הארץ, מדרגה זו היא אפוא עולם המלאכות ועולם המנוחה, אשר בדבק בה הנפש האנושית ירווח לה".

80. כך פירש רש"י, והגר"א [משלי כז ט] נקט שהוא קול חברו המייעץ לו עצה טובה, עיי"ש שביאר איך שלשת הדברים נרמזים בפסוק.

81. המהרש"א ביאר שעל ידיהם נעשית נפשו רחבה לחזר אחר תענוגי העולם הזה. ונקט שאינם סיבות למעלה אלא לפחיתות, כמו ששינו באבות [ה יט] "מי שיש בידו עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה — מתלמידיו של בלעם הרשע", וא"כ ראוי למעט בהם.

אך הרמב"ם [שמנה פרקים, ה] כתב שדברים אלו הם מעלות למי שמתמש בהם

76. ראה בעירובין [כח א] "גודגדניות מרובי בנים יאכלו חשוכי בנים לא יאכלו", וכתב החיד"א [שירי ברכה או"ח רכה] שרק פרי הגודגדניות [מלא ו'] קשה לגוף, אך ירק הגודגדניות [חסר ו'] טוב לגוף, ועליו אמרו "מרובי בנים יאכלו".

77. הערוך כתב שהן ממין דקל זכר.

78. הרמב"ן [נא ב, עיי"ש הערה 5] נקט שהטעם שאין מברכין על הנאות אלו, הוא משום שתקנו ברכה רק על הנאות הנכנסות לגוף, ולא בנהנה מחום או מקור או מאור. וכתב המג"א [רטז א בשם מטה משה] שלטעמם, מה שאין מברכין על קול ערב, הוא משום שאין בו ממש.

ומהרש"ם [דעת תורה, שם] תמה שהרי מצינו [יומא עו ב] שרחיצה וסיכה נבלעות בעצמות. ויתכן, שעצם הרחיצה והסיכה נבלעות, אך ההנאה מהם היא בחלק שחוץ לגופו, והברכה תלויה רק בהנאה.

ובדרך פיקודיך [מ"ע א, דיבור ו] ובמור וקציעה [רמ] כתבו שאין מברכין על הנאת תשמיש משום שלא ניתנה להנאה אלא למצוה, וגם משום שהוא מכחש כוחו.

(חמשה ושש"ה ועשר"ה — סימן לקבוצת נושאים המוזכרים בהמשך).

אש, היא אחד משישים לגיהנום [מאש הגיהנם]!

חמשה דברים נחשבים כאחד משישים של דבר אחר, (82) ואלו הן: אש, דבש, ושבת, שינה, וחלום!

דבש, הוא אחד משישים לטעם המן! (83)

שבת, היא אחד משישים לעולם הבא!

ומפרשת הגמרא את כוונת המאמר:

שינה, היא אחד משישים למיתה! (84)

בנדרים [לט ב] אמרו שהמבקר חולה נוטל "אחד משישים" מחוליו, והקשו א"כ יבקר והו שישים ויבריא, ומשמע ש"אחד משישים" דוקא [וכן משמע בפסחים צד א, ע"ש].

83. לכאורה תמוה שהרי על המן נאמר "וטעמו כצפיחית בדבש, וכיון שתולין קטן בגדול, משמע שהדבש יותר מתוק מהמן. וביאר הגר"א ש"טעמו" היינו שאפילו אם נפל מהמן לקדרה שיש בה פי שישים ממנו, עדיין יש בה טעם בדבש, כי אף שטעם בטל בשישים, נשאר בה טעם בדבש שהוא א' משישים מטעם המן.

84. הגר"א ביאר שהכוונה לנשימה אחת בשינה, וכשישן כשיעור שישים נשימות נחשבת שנתו כמיתה ממש, ולכן לא ישן דוד שיתין נשמין [ראה לעיל ג הערה 54].

ועוד כתב [משלי יט כג] שהשינה ניתנה כדי שתעלה נשמתו לישיבה של מעלה, ויוכל להשיג בשעה אחת מה שאינו משיג בשבעים שנה. וברוח חיים [אבות פ"ו] כתב שזהו אחד משישים של מיתה אצל הצדיק, שנשמתו מתדבקת בשכינה, אך כיון שעדיין היא קשורה לגוף גשמי, אינה יכולה להדבק אלא כא' משישים לדבקותו בשכינה לאחר מיתתו, ומאידך הרשע בשנתו נשמתו נדחית מכל מקום, וחשוב כבהמה ומת, והוא א' משישים שלאחר מותו, שאז ילך בכף הקלע.

כדי להרחיב דעתו "שתהיה בהירה וזכה לקבל הזכמות, וכמו שאמרו [שבת כה ב] "דירה נאה ואשה נאה ומטה מוצעת לתלמידי חכמים", ובכתובות [סז ב] אמרו ששלשת דברים אלו הם בכלל "די מחסורו" של אדם, וראה ביאור הגר"א [משלי יט יא].

אכן יש שביארו שאין הכוונה לתענוגי העוה"ז, אלא משל הם:

במטה משה [ריש שער ד] ביאר: דירה נאה — הם מידות טובות, שידור באחוה עם הבריות. אשה נאה — שישתעשע ב"אילת אהבים" היא התורה. כלים נאים — שיהיו מלוושו ראויים, פשוטים ונקיים, לא כעני ולא כעשיר, ע"ש שהאריך.

והגר"א נקט שהם משל להכנת האדם, דירה נאה — שיהא גופו במזג מאוזן. אשה נאה — שתנאה נשמתו כמעשיו. כלים נאים — שיהיו חושיו נאים.

וגם בראשית חכמה [קדושה ז] כתב שדירה נאה היא הלב שצריך להבין, כלים נאים הם כלי המעשה, אשה נאה היא הנשמה. והשל"ה [בהעלותך תו"א ח, עקב תו"א ה] הביא מהאר"י ש"תשב אנוש עד דכ"א", ר"ת דירה כלים אשה.

82. המהרש"א כתב בשם תוס' שאין כוונת הגמרא לא' משישים" ממש, וכוונתו לדברי תוס' בב"ק [צב ב] ובב"מ [קז ב] שמספר ששים הוא להפלגה, ונקט שהוא הדין ב"אחד משישים". אך

חלום, הוא אחד ממששים לנבואה!⁽⁸⁵⁾

ששה דברים, הם סימן יפה לחולה. ואלו הן:
עיטוש, זיעה, שלשול, קרי, ושינה, וחלום:

ומפרשת הגמרא את המקורות לתועלת
דברים אלו:

עיטוש, דכתיב [איוב מא י] "עיטשותיו תחל
אורי" שבכל עטישה שהוא מתעטש יזרח לו
אור.

זיעה, דכתיב [בראשית ג יט] "בזיעת אפיך
תאכל לחם" ומשמע שהמזיע עתיד לחיות
ולאכול לחם.

שלשול, דכתיב [ישעיה נא יא] "מהר צועה
להפתח ולא ימות לשחת" ו"צועה" היינו
הרקת המעים, כי הרקה נקראת "צועה".

קרי, דכתיב [ישעיה נג י] "יראה זרע יאריך
ימים:

שינה, דכתיב [איוב ג יג] "ישנתי אז ינח
לי"

חלום, דכתיב [ישעיה לח טז] אצל חזקיה
"ותחלימני וחייני", והיינו שעל ידי החלום
תבריאני.

ששה דברים מרפאין את החולה מחליו, ועל
ידם תהיה רפואתו רפואה שלימה, ואלו הן:
כרוב, ותרדיון, וסיסיון יבשין [מין עשב⁽⁸⁶⁾],
וקיבה והרת [רחם], ויותרת הכבד של
בהמה!

ויש אומרים: אף דגים קטנים!

ולא עוד, אלא שדגים קטנים מפרין ומברין
[מבריאים] כל גופו של אדם!

עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו,
וגורמים שיהיה חוליו קשה. ואלו הן: האוכל
בשר שור, ובשר שמן, בשר צלי, בשר
צפרים, וביצה צלויה, ותגלחת, ושחלים [מין
ירק], והחלב, והגבינה, והמרחה.

ויש אומרים: אף אגוזים.

ויש אומרים: אף קשואים [מלפפונים].

תנא דבי רבי ישמעאל: למה נקרא שמן
"קשואים"? — מפני שהן קשים לגוף
כחברות!

מקשה הגמרא: איני, וכי קשואים מזיקים
לגוף? והכתיב "ויאמר לה ה', שני גוים
בבטנך", ודרשינן, אל תקרי "גוים", אלא
"גיים" [שכך הוא הכתיב בתיבה זו], מלשון
גאות וגדולה. ואמר על כך רבי יהודה אמר

85. בדרך ה' [ח"ג פ"ה] ביאר שאין החלום
והנבואה ממין אחד, אלא שהחלום הוא אמצעי
להעברת הנבואה, ונקרא "אחד מששים" כי יש
בו הגדה והודעה לאדם שלא כדרך הרגילה
בהעברת הידעה שהיא בדרך השכל, [וראה נה ב
הערה 47].

ובתורת חיים [ב"ק נה א] כתב שטעם
התפלה להטבת חלום בברכת כהנים הוא משום

שברכת כהנים היא כנבואה גמורה לטובה,
ואומר "אני שלך וחלומותי שלך" כדי לערב
נבואתו הקטנה לרעה בתוך נבואה לטובה,
ומבטלה בשישים, ונעשה החלום לברכה כחלק
מברכת הכהנים, ורמז לכך יש בברכת כהנים
שישים אותיות, שמבטלת נבואה קטנה בשישים.

86. רש"י גרס "מיסיסין", שהוא תבשיל של

רב: שני "גאים" אלו, הם אנטונינוס ורבי, שיצאו מיעקב ועשו, ונקראו "גאים", משום שעשירים היו, ולא פסק משלחנם, לא צנון ולא חזרת⁽⁸⁷⁾ ולא קשואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים! הרי שקשואין מאכל משובח הן.

מתרצת הגמרא: לא קשיא. הא — שאמרו שקשואים רעים לגוף, היינו בקשואים רברבי, ואילו הא שלא פסקו משלחנם של רבי ואנטונינוס — הם קשואים זוטרי.

תנו רבנן: הרואה בחלום שנמצא מת בבית, הרי זה סימן שיבא שלום בבית, כמת שינח בשלום, ואם ראה שהמת אכל ושתה בבית, ונראה כקבוע בבית, הרי זה סימן יפה לבית.⁽⁸⁸⁾ ואם ראה שנטל המת כלים מן הבית, הרי זה סימן רע לבית!

תרגומא רב פפא למה שאמרו ש"נטל כלים" — דהיינו דוקא באופן שראה שהמת נוטל

מסאנא [מנעלים] וסנדלא, אבל אם ראה שנטל כלים אחרים, סימן יפה הוא. כי כל מה דשקיל שכבא [מת] מן הבית, מעלי לבית, לבר ממסאנא וסנדלא! משום שהוא מראה שהנמצאים בבית יצאו לחוץ [אל מקום שהולך אליו המת], כי אין אדם נשאר בלא מנעליו, אך אם מוציא שאר כלים, הוא סימן שבני הבית ישארו בו, ורק כלים יוצאו.⁽⁸⁹⁾

וכל מה שרואה בחלום דיהיב שכבא לבית, הרי זה מעלי לבית. לבר מעפרא וחרדלא! שהעפר הוא סימן רע, משום שמרמז לעוד קבורה בבית זה.⁽⁹⁰⁾

שנינו במשנה: הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים, אומר: "ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו!"

תנו רבנן: הרואה עבודה זרה של מרקולים⁽⁹¹⁾, אומר: "ברוך שנתן ארץ אפים

סיסין.

87. תוס' [ע"ז יא א] כתבו שעשירותם לא התבטאה בחזרת וצנון, אלא שמתוך שהיתה דרכם להרבות בסעודה, היו צריכים להקדימם כדי להרחיב בני מעיים.

88. ביארנו כפשוטו שראה בחלום מת בביתו, ולמת אומרים "לך בשלום" ו"תנוח על משכבך בשלום". אך יתכן שהכוונה שבחלום נראה לו כחי, אלא שהוא יודע שאדם זה מת מכבר, שהרי בהמשך נקט ראה אוכל ושותה, ומשמע שאין הכוונה שראה בחלום גווית מת בבית.

89. ביארנו כפשוטו [ע"פ רש"י], וראה בספר חסידים [תנד] שאין ללבוש מנעלים של מת. ובנפש החיים [א ה] כתב שגוף האדם נחשב

כ"נעל" כלפי נשמתו, ולפי זה ביאר בנו ברוח חיים [ריש אבות] שכוונת רב פפא שלקחת הנעל מרמזת שיחלצו לאחד מבני הבית את "נעלו" — גופו — מעל נשמתו.

90. בשלמה משנתו ביאר שגם חרדל מרמז למיתה, כי אמרו בשבת [קלד א] שמכבין בו גחלת, ומרמז על כיבו גחלת החיים.

91. כתבו תוס' [שם] שלא דוקא מרקוליס, אלא כל עבודה זרה שהיא, והתנא נקט את שם הע"ז שהיתה במקומו. אך רבינו יונה כתב שאין מברכים על ע"ז הקבועה במקומה, אלא על ע"ז המתחדשת, כי הברכה היא על "שנתן ארץ אפים" לעובדי ע"ז אף שמחדשים אותה שוב ושוב. ומרקוליס היא דוגמא לזה, כי היא מתחדשת בכל יום, שהרי עבודתה בהשלכת

לעובדי רצוננו! (92)

והרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים, אומר: "ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו" (93), וכשם שנעקרה ממקום זה, כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך!

והרואה מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה בחוץ לארץ, אין צריך לומר "השב לב עובדיהם לעבדך" מפני שרובה של חוץ לארץ מיושבת בעובדי כוכבים! ותפילה זו נתקנה רק להשיב לב פושעי ישראל.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בחוץ לארץ

צריך לומר כן. מפני שעתידיים הגויים להתנייר. שנאמר [צפניה ג ט] "אז אהפוך אל עמים שפה ברורה!" [שלא יוציאו בשפתם שם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה' שהוא שפה ברורה] לפיכך יש להתפלל עליהם שישוב לבם לעבוד את ה'.

דרש רב המנונא: הרואה את המקומות דלהלן, המצויים בבבל הרשעה, צריך לברך חמש ברכות, ואלו הן:

ראה בבל בכללותה, אומר: "ברוך שהחריב בבל הרשעה!"

ראה ביתו של נבוכדנצר, אומר: "ברוך

אבנים ע"ג אבנים, ולמחר משליכים אבנים על אלו שהשליכו היום, ונמצא שהוסיפו עליה שוב].

92. כתבו תוס' [ד"ה הרואה], שהיום אין רגילין לברך ברכה זו, כי רואים ע"ז בכל יום. ובשו"ע [רכד א] נפסק ש"אם רואה אותה בתוך שלשים יום אינו חוזר ומברך", וכתב הרמ"א "והאידנא אין מברכים זאת הברכה שהרי אנו מגודלים ביניהם ורואים אותה תמיד", וביאר המג"א שכוונתו להוסיף כי אף אם הלך לעיר אחרת, כיון שראה ע"ז הדומה לזו שבעירו אינו מברך, ועוד, שגם קטן שראה והגדיל כשרואה שוב אינו מברך, כי כבר ראה בקטנותו. ויתכן שנחלקו אם ברכה זו תלויה רק בעצם ראית ע"ז, ודינה כברכת הראיה שיש לה זמן של ל' יום, או שהיא ברכה על ארך אפים, ושייכת רק בחידוש הע"ז [כנ"ל], ואם אינו רואה חידוש אינו מברך לעולם, ולכן קטן לא מברך, כי אינו רואה חידוש, ואף שבקטנותו לא היה בר חיוב, לא מתחייב בברכה.

93. תוס' [נד א ד"ה שערך] הביאו מירושלמי שאומר כן רק כאשר נעקרה מכל ארץ ישראל, וראה שם שכאשר נעקרה ממקום אחד אומר "מן המקום הזה", [והרא"ש [כאן] גרס בירושלמי "נעקרה ממקום אחר" וביאר שרק בחו"ל אומר "מן המקום הזה"].

והגר"א [רכד ג] דייק מהנוסח המובא כאן, שלדעת הבבלי בארץ ישראל אומר "מארצנו", ואפילו כשנעקרה רק ממקום אחד, שהרי אחר שאמר "מארצנו" הוא מוסיף "וכשם שנעקרה ממקום זה וכו'".

והנה במצוות ביעור ע"ז, נאמרו שני מקראות, א. "אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגויים", והיא מצוה על עצם הע"ז, ונוהגת גם בחו"ל [קידושין לז א]. ב. ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, והיא מצוה על טיהור המקום, ונוהגת רק בא"י [ספרי ראה ט]. ונחלקו אם המצוה שהתחדשה בא"י, מתקיימת דוקא בטיהור כל הארץ, אך על מקום אחד אומר כמו בחו"ל "מן המקום הזה", או שכל עקירה בארץ היא בכלל מצוות טיהור הארץ, ואומר עליה "מארצנו".

שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע!"

ראה גוב של אריות שהושלך בו דניאל, (94) או חפירה שהוסק בה כבשן האש של חנניה מישאל ועזריה, אומר: "ברוך שעשה נסים לאבותינו" (95) במקום הזה!"

ראה עבודה זרה של מרקוליס, אומר: "ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו!"

ומקום יש בבבל, שאם בהמה נכנסת לשם אינה יכולה לזוז ממקומה, עד שיתנו עליה מעפר אותו מקום, (96) ואם ראה מקום זה שנוטלין ממנו עפר להניח על הבהמה בשביל שתוכל לילך, אומר: "ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים!" כי מעשה זה הוא סימן להשמדת המקום, ומקללותיה של בבל הוא [כדלהלן], לפיכך מברך שם, על שגזר להשמידה, ומקיים גזרתו.

רבא, כי הוה חזי חמרי דשקלי עפרא [חמורים שנושאים עפר] מבבל, הוה טריף להו ידא על גביהו של החמורים, ואמר להם: רהוטו [רוצו] צדיקי למעבד רעותא [רוצו] דמרייכו! שמקיימים אתם את גזירת

השמד שגזר ה' על בבל, שינטל עפרה.

מר בריה דרבינא, כי הוה מטי לבבל, הוה שקיל עפרא בסודריה, ושדי לברא [לחוץ מבבל], כדי לקיום מה שנאמר [ישעיה יד כג] "וטאטאתיה במטאטא השמדי" ו"טאטוא" היינו פיזור העפר.

אמר רב אשי: אנא, הא דאמר רב המנונא — שהרואה מקומות אלו בבבל יש לו לברך חמש ברכות — לא שמייע לי, ממנו, אלא מדעתאי בריכתינהו לכולהו!

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: כשנתקללה בבל, נא-א נתקללו אף שכניה! שאוי לרשע ואוי לשכנו. אבל כשנתקללה שומרון [מלכות ישראל], נתברכו שכניה!

נתקללה בבל נתקללו שכניה — דהא כתיב "ושמתיה למורש קפור ואנמי מים"! וכן כתיב בה "וירשוה קאת וקפור, וינשוף ועורב ישכנו בה". כשבאים חיות ועופות רעים, הרי הם מזיקים גם את הארצות השכנות.

נתקללה שומרון נתברכו שכניה — דהא

שמברכים גם על כבשן שהושלך בו אברהם].

95. הרי"ף והרא"ש גרסו "לצדיקים", וביאר הרש"ש שאין אומרים "לאבותינו" אלא על שלשה אבות, וראה הערה 3 למשנה בראש הפרק.

96. כך פירש רש"י [ד"ה מקום], ועוד הביא בשם רבי יצחק, שנוטלים משם עפר לטיט הבנין, ואין באותו מקום לא ישוב ולא זרע ולא נטיעה. וכתב המהרש"א כי לפירוש זה נמצא ש"וטאטאתיה" נגזר משורש "טיט".

94. רש"י והרמב"ם [ברכות ו ט] לא פירשו באיזה "גוב אריות" מדובר, [אף שבכבשן האש פירשו כדלהלן], והב"ח [ריח] הביא שמהרש"ל הוכיח מכך שמברכים על כל גוב של אריות, כי הוא דבר שאינו מצוי, ובכל גוב מתעורר לזכור את הגוב שהושלך בו דניאל וצ"ע מהו לשון הברכה, שא"א לומר "במקום הזה".

ובאליהו רבה [שם ט] דחה, כי פשוט שכוונת המשנה לגוב של דניאל, ורק בכבשן הוצרכו לפרש אלא באיזה כבשן מדובר, שלא יטעו לומר שמדובר בכבשן של אור כשדים שבו הושלך אברהם [אך רשב"ם ב"ב צא א נקט